

Replik

Form och reduktion

Replik till Martin Gustafsson

Karl Bergman

I sin artikel "Objekttänkande, reduktionism och filosofins uppgift" (*FT* 2021, nr 2), skisserar Martin Gustafsson en kontrast mellan två typer av filosofi.

Den ena typen av filosofi kännetecknas av "objekttänkandet", en term lånad från Sören Stenlunds *Det osägbara* (1980). Gustafsson beskriver objekttänkandet som en benägenhet att inordna allt som finns under en överordnad ontologisk kategori, kategorin av "objekt" eller "entiteter". Detta skapar grogrund för ett antal filosofiska patologier, såsom eliminativism, Quineansk/Carnapiansk explikation och, inte minst, reduktionism.

Som alternativ till objekttänkandet förespråkar Gustafsson en typ av filosofi som främst försöker förstå och beskriva de olika ontologiska kategorierna på deras egna villkor och "fullt ut erkänna deras egenart" (s. 34). En sådan filosofi vore en "klarläggande kategorilära" snarare än en "reduktionistisk inventering av 'vad som verkligen finns'". Gustafsson förespråkar en syn på kategoriskillnader som skillnader med avseende på *formen* hos de (förlåt en tendentiös formulering) entiteter som tillhör kategorierna, där entitetens form yttrar sig i "vad som meningsfullt låter sig sägas om" den. Låt oss benämna detta sätt att bedriva filosofi "formtänkande", i kontrast till objekttänkandet.

Det faller sig naturligt att försvara objekttänkandet genom att påpeka att bruket av en överordnad kategori av "objekt" ter sig fullständigt oskyldigt, så länge orden "objekt" och "entitet" inte förstås som något annat än ett smidigt sätt att generalisera över medlemmarna av skilda ontologiska kategorier. Att förfoga över ett sådant språkligt verktyg tycks inte i sig ha några särskilda ontologiska implikationer alls. Det verkar inte ens oförenligt med formtänkande.

Som Stenlund tänker sig det inbegriper dock objekttänkandet mer än bara den ganska harmlösa tendens som beskrivs ovan (något Gustafsson också påpekar). För att bättre förstå hur objekttänkandet utövar sitt skadliga inflytande kan vi titta på följande passage:

Uttryckt i Aristotelisk terminologi består en viktig förändring [som lett fram till objekt tänkandet] i att *alla logiska subjekt börjar få karaktären av primära substanser*; de blir självständiga och individuella ting ... Man kunde grovt säga att förändringen består i att den Aristoteliska substanskategorin växte till sitt omfång så att den kom att innehålla de övriga kategorierna som "delklasser". (Stenlund 1980, s. 148)

I ljuset av denna beskrivning blir kontrasten mot formtänkandet klarare, och det blir tydligare varför objekt tänkandet skulle ha vissa av de konsekvenser Gustafsson tillskriver det. Om man antar att exempelvis ett faktum eller en egenskap, ifall det är någonting alls, måste vara en substans (ett individuellt ting), är det kanske inte märkligt ifall man föredrar slutsatsen att det inte är någonting alls – med andra ord, hänfaller åt eliminativism – eller annars känner obehag över alla märkliga substanser man tvingas dras med.

Jag misstänker att något i stil med objekt tänkande – givetvis i oartikulerad, implicit form – faktiskt kan ligga bakom en del av den olust många filosofer känner inför sådana entiteter som fakta, egenskaper och så vidare. Så långt är jag alltså sympatisk till Gustafssons diagnos. Vad jag däremot inte riktigt förstår är vad *reduktion* har med saken att göra. Gustafsson knyter otvetydigt objekt tänkandet till filosofisk reduktionism, men för mig framstår reduktionismen inte bara som väsentligen oberoende av objekt tänkandet, utan även som fundamentalt befryndad med Gustafssons formtänkande. Låt mig utveckla dessa tankar.

Vi kan börja med att reda ut vad "reduktion" innebär. Ordet kan ha konnotationer av att man (helt eller delvis) fränkänner det reducerade föremålet, *reductandum*, dess verklighet. Gustafsson skiljer dock (rätteligen, i min mening) mellan reduktion och elimination, så det är inte denna innebörd av "reduktion" han har i åtanke.

Det finns en mer neutral innebörd av ordet. I denna mening reducerar vi ett föremål genom att *identifiera* det med något – reduktionsbasen eller *reductans* – som vi plockat ut med hjälp av en annan och (i någon mening) mer fundamental teoretisk vokabulär. Att reducera något, i denna mening, är helt enkelt ett sätt att (försöka) *förklara* det. Om smärta är ett hjärntillstånd, och vi lär oss att det är ett hjärntillstånd, så kommer vi att förstå många saker om smärta som vi inte förstod tidigare. Vi kommer att bättre förstå hur det uppstår, hur det interagerar kausalt med andra tillstånd eller processer och hur vi kan påverka det.

För att rättfärdiga bruket av reduktion inom filosofin återoppar reduk-

tionistiskt sinnade filosofer i allmänhet fall av förmodat framgångsrik reduktion inom de empiriska vetenskaperna. Det klassiska exemplet är den statistisk-mekaniska reduktionen av temperatur till genomsnittlig molekylär rörelseenergi (Nagel 1979, kap. 11). Vid denna typ av reduktion konstruerar man en "bild" av *reductandum* (temperatur) inom den reducerande teorin (statistisk mekanik): man visar att *reductans* (genomsnittlig molekylär rörelseenergi), givet vissa teoretiska antaganden, står i nomologiska relationer till andra fenomen som strukturellt motsvarar de relationer som *reductandum* står i. Detta motiverar antagandet att *reductans* och *reductandum* i själva verket är ett och detsamma (jfr Marras 2005).

Reduktionistiska filosofer tänker sig vanligen att filosofisk reduktion fortskrider på väsentligen samma vis. Vi börjar med en "fenomenologisk" (dvs. icke-teoretisk) förståelse av *reductandum*, och sedan försöker vi hitta något i den presumtvt reducerande teorin som kan tjäna som ställföreträdare för det, spela samma roll som det i våra teorier. Tillvägagångssättet är inte helt olikt den Quineanska explikation som Gustafsson också kritiserar – man försöker finna ett "substitut" för *reductandum* som kan göra samma "teoretiska arbete" som det – med den viktiga skillnaden att reduktionisten, till skillnad från explikeraren, anser att upptäckten av ett lämpligt substitut utgör evidens för dess identitet med *reductandum*.

Gustafsson tycks ta för givet att filosofiska reduktionsprojekt är förfelade från början till slut, att skälet till reduktionistens oförmåga att inse detta står att finna i hennes objekt tänkande och att reduktionismens hopplöshet blir uppenbar så snart man frigör sig från objekt tänkandet. Jag finner dessa teser svåra att köpa. Jag själv är exempelvis ingen objekt tänkare, men jag tenderar likväl att ta reduktionistiska ansatser på allvar. Om läsaren är obenägen att lita på min självbeskrivning, kan vi närma oss frågan från ett mer principiellt håll. Finns det något uppenbart argument för att filosofisk reduktion skulle vara förfelad, som är så beskaffat att objekt tänkaren är benägen att förbise det eller missta sig på dess sundhet, men som blir övertygande så fort vi överger objekt tänkandet?

Vi kan erinra oss att objekt tänkaren är någon som (mer eller mindre implicit och oartikulerat) inbillar sig att

- (I) Det finns en överordnad ontologisk kategori under vilken allt faller.
- (II) Denna kategori är kategorin av substanser eller individuella ting.

Ponera nu att bara *individuella ting* låter sig reduceras. I sådana fall följer

det förstås direkt att *smärta* eller *avsikter*, som inte är individuella ting, inte låter sig reduceras. Objektänkaren skulle dock vara oförmögen att inse detta: hon tror ju att allt är individuella ting!

Vissa passager hos Gustafsson tyder på att det är något i stil med detta han tänker sig. Han skriver exempelvis: ”om alla dessa saker ändå har det gemensamt att de är *saker*, så kan det väl inte finnas något att invända mot att ställa och försöka besvara dessa [reduktionistiska] frågor?” (s. 32). Underförstått: om dessa saker *inte* är saker, så *finns* det något att invända mot att ställa dessa frågor. Underförstått: endast *saker* (substanser, individuella ting) låter sig reduceras.¹

Det finns dock ingen uppenbar anledning att tro att bara individuella ting skulle låta sig reduceras. Vi har redan stött på ett exempel från fysiken – reduktionen av temperatur till genomsnittlig molekylär rörelseenergi – där *reductandum*, temperatur, utan tvekan *inte* är ett individuellt ting, utan snarare något i stil med en egenskap (eller ett spektrum av egenskaper). Vid första anblick verkar det alltså som att det går alldeles utmärkt att reducera även sådana saker som inte är saker.

Någon typ av argument krävs alltså, om vi ska godta antagandet att endast individuella ting låter sig reduceras. Ett sådant argument antyds i denna passage:

Till skillnad från frågan vad ett moln består av, är det oklart hur [filosofens reduktionistiska] frågor alls ska angripas empiriskt. Samtidigt tycks det konstigt att besvara dem på rent begreppsanalytisk väg: reduktionismer av olika slag förefaller ju spännande just därför att de *bryter* mot den gängse förståelsen av de relevanta begreppen. Inte heller verkar Quines eget explikationsrecept så lätt att tillämpa, eftersom det med avseende på filosofiskt riktigt bekymmersamma begrepp är oklart vilket det relevanta ”teoretiska arbete” som utförs är ... (s. 33, kursivering i original).

Det antydda argumentet är alltså epistemiskt: till skillnad från frågan

1. Ett annat resonemang som möjligen kan tillskrivas Gustafsson är följande. Reduktioner kan bara ske *inom* ontologiska kategorier (dvs. bara om *reductans* och *reductandum* tillhör samma kategori). De filosofiska reduktionsförsöken skulle dock i allmänhet vara tvärkategoriska (*reductans* och *reductandum* tillhör olika kategorier), och därför vara dömda att misslyckas. Även detta skulle objektänkare, som ju tror att allt tillhör samma kategori, vara oförmögna att inse.

Vad kan man säga om ovanstående resonemang? Jag delar uppfattningen att reduktion måste vara inomkategorisk. Som framgår ovan tror jag att syftet med reduktion är att finna identiteter, och ingenting kan förstås tillhöra en annan kategori än sig självt. Jag ser dock ingen anledning att tro att filosofiska reduktionsförsök i allmänhet är tvärkategoriska. Det senare är i sådana fall något som måste visas.

om molnet, saknar vi en metodologi för att leda filosofiska reduktiva teser i bevis.

Nu kunde man invända att detta inte stämmer. Vi *har* en sådan metodologi, och det är den ovan skisserade, den som tar sin inspiration från vetenskaplig reduktion. Som redan påpekats delar denna metodologi dock vissa av de centrala utgångspunkterna hos Quineansk explikation. Den förutsätter att man på förhand kan identifiera något i stil med det "teoretiska arbete" som *reductandum* utför – de nomologiska eller förklaringsmässiga relationer som det står i. När detta är gjort kan man försöka hitta en lämplig "bild" av *reductandum* i den reducerande teorin, varpå man kan pröva – delvis på empirisk väg – ifall denna bild förmår utföra samma teoretiska arbete som *reductandum*. Gustafsson ifrågasätter dock vår förmåga att identifiera det teoretiska arbetet ifråga.

Det här är inte rätt plats att reda ut ifall Gustafsson har rätt om dessa svårigheter. Jag vill bara göra två anmärkningar.

För det första: Gustafsson går med på att moln låter sig reduceras till ansamlingar av vattendroppar. Man kan dock ifrågasätta att det skulle finnas någon väsentlig skillnad mellan moln och sådant som *temperatur* (eller *smärta*), när det gäller vilka metoder som finns tillgängliga för att rättfärdiga de reduktiva teserna. Man får inte låta sig luras av den synbara enkelheten i att rätt och slätt titta in i ett moln och se vad det består av. På en mer abstrakt nivå är inte reduktionen av moln särskilt olik reduktionen av temperatur. Vi godtar tesen "moln är ansamlingar av vattendroppar" för att vi godtar att ansamlingar av vattendroppar kan utföra allt det "arbete" som vi på förhand tillskrivit moln. Det hade ju kunnat ligga till så att moln, trots att deras närvaro ofta korrelerade med närvaron av ansamlingar av vattendroppar, inte kunde *reduceras* till de senare, eftersom moln stod i ytterligare nomologiska relationer som ansamlingarna av vattendroppar själva inte stod i (jämför med det sätt på vilket en människa inte kan reduceras till en ansamling av organiska molekyler, eftersom människan fortvarar trots att molekylerna kontinuerligt byts ut). Att vi ändå godtar tesen beror på att vi har en föregående förståelse av molnets väsen, som bland annat inbegriper att ett moln är den typ av ting som just inte är något utöver sina materiella beståndsdelar och dessas inbördes relationer. Om vi kan lita på denna förförståelse i fallet *moln*, kanske vi kan göra det även i fallet *temperatur* (eller *smärta*).

För det andra: Det tycks mig som att Gustafssons själv tillhandahåller några verktyg som reduktionisten kan använda för att identifiera det

arbete *reductandum* utför. Kom ihåg att Gustafssons formtänkande är en "klarläggande kategorilära" som blottlägger kategoriernas "väsentliga egenart", vilket yttrar sig i "vad som meningsfullt låter sig sägas" om dem. Om vi verkligen har tillgång till en sådan lära, så har vi redan mycket av det som behövs för att inleda det reduktiva projektet. Om vi exempelvis vet att det meningsfullt låter sig sägas om smärta² var den befinner sig, vad som orsakade den, hur intensiv den är, vilka reaktioner den föranleder – men inte hur stor den är, vilka beståndsdelar den är uppbyggd av, vad den har för elektrisk konduktivitet – så vet vi redan en del om det "arbete" den ska utföra.

Vi vet inte därmed *allt* vi behöver veta. Vi måste också veta något om hur svaret på vissa av dessa frågor påverkar svaret på andra: att en intensivare smärta i allmänhet ger upphov till starkare reaktioner, och så vidare. Att veta det senare är att känna till de nomologiska relationer som smärtan står i. Men att känna till smärtans form, i Gustafssons mening, är en bra början. Och även om jag inte kan argumentera för saken här, så tycks det mig rimligt att anta att en sådan formkunskap kommer att gå hand i hand med kunskap om smärtans nomologiska relationer, eller åtminstone skapa förutsättningar för att upptäcka de senare.

Nu har jag alltså föreslagit att formtänkandet kan vara ett verktyg i reduktionistens arsenal. Det går på tvärs mot Gustafssons egen lägesbeskrivning: enligt honom lämnar formtänkandet "ingen öppning för någon reduktionism. Poängen med att markera en formell skillnad är tvärtom att påminna om och klargöra kategorins väsentliga egenart" (s.35). Men reduktionism står inte i motsatsställning till en vilja att klargöra tingens väsentliga egenart. Framgångsrik reduktion kräver tvärtom, som jag försökt visa här, en detaljerad föregående förståelse av *reductandum*; och själva reduktionen är motiverad av en vilja att förstå *reductandum* i ytterligare detalj, att grundligen genomlysna dess "väsentliga egenart". Reduktionism och formtänkande kan därför med fördel slå sina påsar ihop.

Avslutningsvis: Inget av ovanstående visar förstås att något specifikt filosofiskt reduktionsprojekt faktiskt är genomförbart. Jag är själv benägen att tro att vårt bästa, och enda, sätt att avgöra ifall reduktionistiska projekt inom filosofi har någon chans till framgång är att fortsätta försöka. Att göra detta är inte heller någon fruktlös strävan. Även om vi skulle misslyckas, kan vi lära oss mycket om verkligheten på vägen.

2. Om nu smärta är en "kategori" – men Gustafssons kategoribegrepp verkar ganska expansivt.

Litteratur

- Gustafsson, Martin. 2021. "Objektänkande, reduktionism och filosofins upp-
gift". *Filosofisk tidskrift* 42, nr 2, s. 29–36.
- Marras, Ausonio. 2005. "Consciousness and Reduction". *British Journal for the
Philosophy of Science* 56, nr 2, s. 335–61.
- Nagel, Ernest. (1961) 1979. *The Structure of Science*. Indianapolis: Hackett.
- Stenlund, Sören. 1980. *Det osägbara*. Stockholm: Norstedts.